

Üniversite Öğretim Elemanlarında Tükenmişlik

Mehmet Murat*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; üniversite öğretim elemanlarının tükenmişlik düzeylerini yordamada kullanılacak bağımsız değişkenleri, üniversite öğretim elemanlarını zorlayan, onlar için sorun olan durumları belirlemek ve bulgular doğrultusunda önerilerde bulunmaktır. Araştırma betimsel bir çalışma olup veri toplama aracı olarak "Kişisel Bilgi Formu" ile "Maslach Tükenmişlik Envanteri" kullanılmıştır. Verilerin istatistiksel analizi; "t" testi, varyans analizi (one-way) ve LSD teknikleri ile yapılmıştır. Cinsiyet ve medeni durum bağımsız değişkenleri "kişisel başarı" ve "duyarsızlaşma" şeklindeki tükenmişlik alt boyutlarında anlamlı bulunmuştur. Öğrencilerle iletişim kurma becerilerini, genel olarak sağlıklarını ve meslektaşları ile uyumlarını değerlendirme derecelerine göre üniversite öğretim elemanlarının tükenmişlikleri üç alt boyutta da (duygusal tükenmişlik, kişisel başarı şeklindeki tükenmişlik ve duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlik) anlamlı bulunmuştur. Üniversite öğretim elemanlarını en çok rahatsız eden durumların başında; akademik çalışma ortamından kaynaklanan sorunlar, ekonomik sorunlar, birbirleri arasındaki ilişkilerdeki olumsuzluklar ve kendi üniversitelerinde akademik çalışma yapma olanaklarının olmamasından kaynaklanan zorluklar olduğu belirlenmiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Üniversite öğre-

tim elemanları, tükenmişlik.

ABSTRACT: *Burn-Out In College Teaching Staff*

This study is aimed to investigate the predictive variables for college teaching staffs burnout in order to determine their distressing concerns. This study is a descriptive one in which the data were collected with demographics form and Maslach Burnout Inventory. Data analysis techniques were t statistics and one-way

analysis of variance with LSD. Gender and marital status were found to be make differential effect on depersonalization type of burnout. All three measures of personal accomplishment, depersonalization and emotional exhaustion type of burnout resulted in less burnout with those college teaching staff of having sufficient communication skills with students and demonstrating more interpersonal skills with colleagues. Among the most distressing concern of the college teaching staff were academic working conditions, financial constrains, interpersonal problems, and not having enough opportunities to make research in their universities.

KEY WORDS: College teaching staff, burnout

GİRİŞ

Üniversiteler, toplumsal yaşamda temel işlev gören kurumların başında gelmektedir. Toplumlar için hatta insanlık için vazgeçilmez olan bu kurumların kendilerinden beklenen rolleri yerine getirebilmelerinde ana işgörenleri olan öğretim elemanlarının psikolojik yapılarının istendik düzeyde olması büyük önem taşımaktadır. Üniversite öğretim elemanları, kendilerinden beklenen rolleri yerine getirmede çeşitli olumsuzluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu olumsuzluklar; öğretim elemanlarının kendilerinden kaynaklanabileceği gibi kendileri dışındaki olgulardan da kaynaklanıyor olabilmektedir. Gerek iç kaynaklı ve gerekse de dış kaynaklı olsun, üniversite öğretim elemanlarının yaşam amaçlarına ulaşmada karşılaştıkları olumsuzluklar giderek tükenmelerine, yaşam enerjilerinin azalmasına neden olabilmektedir.

Üniversite öğretim elemanları her gün öğrencileri ve meslektaşları ile yüz yüze ilişki kurmak durumundadırlar. Bu ilişki onların benlik kavramlarını etkileyebilmektedir, insanlarla yüz yüze iletişim kuran meslek

*Araş.Gör.Dr.,Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

elemanlarında tükenmişlik kavramıyla açıklanan ve çeşitli alt boyutları olan psikolojik bir tanımlama söz konusudur. Freudenberg'in 1974 yılında ortaya attığı tükenmişlik kavramı yine Freudenger tarafından; enerji, güç, veya kaynaklar üzerindeki aşırı istekler, taleplerden dolayı tükenmeye başlamak olarak tanımlanırken (Akt. Tümkiye 1996, s. 10), Maslach ve Jackson tarafından ise; fiziksel bitkinlik, kronik yorgunluk, çaresizlik ve ümitsizlik duyguları, olumsuz benlik kavramı gelişimi, işe, yaşama ve diğer insanlara yönelik olumsuz tutumları içeren fiziksel, duygusal ve mental bir tükenme sendromu olarak tanımlanmıştır (Akt. Özer 1998, s.9).

Tükenmişliği değişik bakış açılarından değerlendiren araştırmacılar yine kendi bakış açılarına göre farklı tükenmişlik modelleri ortaya koymuşlardır.

Cherniss modeli; tükenmişliğin kökünde stres olduğunu vurgulayarak; stresin, taleplerin başa çıkma kaynaklarını aşması sonucunda ortaya çıktığını belirtmektedir (Yıldırım 1996, s.4-5).

Pines modeli; tükenmişliği fiziksel, duygusal ve zihinsel açıdan bitkinlik durumu olarak ele almaktadır. Bu modele göre tükenmişliğin temelinde bireyi sürekli olarak duygusal baskı altında tutan iş ortamları vardır. Ancak bu iş ortamları sadece işe güdülenme düzeyi yüksek olan bireylerde tükenmişliğe yol açabilir (Baysal 1995, s.5-6).

Edelwich modeli; tükenmişliği birbirini takip eden dört aşamada açıklamaktadır.

1. İdealistik coşku: Bu dönemde kişide enerji, umut ve beklenti düzeyi yüksektir.
2. Durgunlaşma: Kişinin enerji düzeyi düşmeye başlar ve işi yavaşlatma düşünceleri ortaya çıkar.
3. Engellenme: Kişi zaman ilerledikçe mesleğinin amaçlarını başarma gayretlerinin engellendiğini düşünür.

4. Apati (duyarsızlaşma, ilgisizleşme): Artık ilgisizlik ve duyarsızlık kişinin işinin her yerine yansır. İşe geç gelme, işten erken ayrılma, bazen işe gelmeme görülür (Çam 1989, s.20-22).

Maslach modeli'nde tükenmişlik üç ayrı durum halinde ortaya çıkmaktadır. Bunlar; duygusal, kişisel başarı ve duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlik sendromlarıdır (Maslach ve diğerleri 1986). Duygusal tükenme; çalışanların yorgunluk ve duygusal yönden kendilerini aşırı yıpranmış hissetmelerini, kişinin işinde aşırı yüklenmiş olma duygularını belirtir. Kişisel başarı kişinin kendini işinde yetersiz ve başarısız olarak değerlendirdiğini gösterir. Duyarsızlaşma; kişinin işinde hizmet verdiklerine karşı onların kendilerine özgü birer varlık olduklarını dikkate almaksızın ve duygudan yoksun bir şekilde davranmasını içerir. Tükenmiş kişi; hizmet verdiği insanlara karşı saygısızca ve aşağılayıcı bir şekilde davranabilmektedir.

Üniversite öğretim elemanlarının tükenmişlikleri üzerinde etkisi olabilecek bağımsız değişkenlerin neler olduğu araştırmanın öğretim elemanlarının tükenmişlik durumlarına ilişkin önlem almada önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı; üniversite öğretim elemanlarının tükenmişlikleri üzerinde etkili olabilecek bağımsız değişkenleri ortaya koymak, ayrıca üniversite öğretim elemanlarını rahatsız eden onlar için sorun olan durumların neler olduğunu belirlemek ve bu doğrultuda ilgililere önerilerde bulunmaktır. Bu amaca yönelik olarak aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Cinsiyetlerine, medeni durumlarına, öğrencilerle iletişim kurma becerilerine, genel olarak sağlıklarını ve meslektaşları ile uyumlarını değerlendirme derecelerine göre üniversite öğretim elemanlarının duygusal, kişisel başarı ve duyarsızlaşma boyutlarındaki tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı fark var mıdır?
2. Üniversite öğretim elemanlarını en çok rahatsız eden, sorun olan durumların yoğunluklarına göre sıralaması nasıldır?

YÖNTEM

Bu araştırmada betimsel yöntem kullanılmıştır. Betimsel çalışmalar; olayların, objelerin, varlıkların, grupların ve çeşitli alanların ne olduğunu açıklamaya çalışır (Kaptan 1989, s.34).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni; Dicle Üniversitesinin Diyarbakır şehir merkezinde bulunan dokuz fakülte, iki yüksek okul ve bir meslek yüksek okulunda görev yapan öğretim elemanlarından oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise evreni oluşturan öğretim elemanlarının genel olarak %25.1'dir. Evrene ve örnekleme ilişkin veriler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1- Evren ve Örneklemini Oluşturan Öğretim Elemanlarının Akademik Unvanlarına Göre Sayıları ve Yüzdeleri

Evren	Unvan	Prof.	Doçent	Yrd.Doç.	Öğr.Gör.	Okutman	Arş.Gör.	Toplam
	Sayı	81	91	232	139	99	517	1195
Örneklem	Sayı	15	31	70	43	23	118	300
	%	18.51	34.06	30.17	30.93	23.23	22.82	25.10

Tablo 1'de görüldüğü gibi, profesörlerin %18.51'i, doçentlerin %34.06'sı, yardımcı doçentlerin %30.17'si, öğretim görevlilerinin %30.93'i, okutmanların %23.23'ü ve araştırma görevlilerinin %22.82'si araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplamada, bağımsız değişkenlere yönelik olarak araştırmacı tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" ile Maslach tarafından geliştirilen ve Çam (1992) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Maslach Tükenmişlik Envanteri (MBI) kullanılmıştır. İnsanlarla doğrudan ilgili meslek elemanlarına uygulanmak üzere geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış olan bu envanter 22 maddeden oluşmaktadır. Maslach Tükenmişlik Envanteri; duygusal tükenmişlik (emotional exhaustion EE) 9 madde, kişisel başarı şeklindeki

tükenmişlik (personal accomplishment PA) 8 madde ve duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlik (depersonalizasyon DP) 5 madde olmak üzere üç alt bölümden oluşmaktadır.

Maslach Tükenmişlik Envanterinin Güvenilirliği ve Geçerliliği

Envanterin Türkçe'ye uyarlamasını yapan ÇAM (1992), bu çalışmasında Kuder-Richardson 20 formülünü ve yarıya bölme tekniğini kullanmıştır. Maslach Tükenmişlik Envanteri'nin alt ölçeklerinin yarıya bölme tekniği ile saptanan korelasyon katsayılarının Spearman-Brown düzeltmesi yapıldıktan sonra elde edilen güvenilirlik katsayıları; duygusal tükenmişlik alt ölçeği için =.84, duyarsızlaşma alt ölçeği için =.78, kişisel başarı alt ölçeği için =.72 şeklindedir.

Üniversite öğretim elemanları üzerinde Çıtak'ın (1998) yaptığı bir araştırmada, "Maslach Tükenmişlik Envanteri"nin güvenilirlik katsayıları; duygusal tükenmişlik alt ölçeği için =.80, duyarsızlaşma alt ölçeği için =.59, kişisel başarı alt ölçeği için =.70 şeklinde olduğu belirlenmiştir.

"Maslach Tükenmişlik Envanteri"nin geçerliliğine ilişkin çalışmasında Çam (1992), birlikte geçerlik (convergent validity) yöntemini kullanmıştır. Bireylerin envantere verdikleri yanıtlar ile onlarla birlikte çalışanların bireyler hakkındaki değerlendirmeleri arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Sonuçlar; duygusal tükenmişlik (EE) alt ölçeği için $t=0.46$, $p>0.01$, duyarsızlaşma (DP) alt ölçeği için $t=0.79$, $p>0.01$ ve kişisel başarı (PA) alt ölçeği için $t=0.85$, $p>0.01$ şeklindedir.

Maslach Tükenmişlik Envanterinin Puanlanması

Maslach Tükenmişlik Envanteri üç alt bölümden oluştuğundan her kişi için toplam bir tükenmişlik puanına ulaşmak olanaksızdır. Bu nedenle envanterden duygusal, kişisel başarı ve duyarsızlaşma şeklinde olmak üzere üç ayrı tükenmişlik puanı elde edilmektedir. Duygusal ve duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlik

maddeleri olumsuz, kişisel başarı şeklindeki tükenmişlik maddeleri olumlu ifadelerden oluşmaktadır. Bu nedenle duygusal ve duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlik alt ölçeklerden yüksek puan almak tükenmişliği göstermekte iken kişisel başarı şeklindeki tükenmişlik alt ölçeğinden ise düşük puan almak tükenmişliği göstermektedir. Puanlama işlemi; hiçbir zaman= 0, yılda birkaç kez ya da daha az=1, ayda birkaç kez ya da daha az=2, ayda birkaç kez=3, haftada bir kez=4, haftada birkaç kez=5 ve her gün=6 şeklinde yapılmıştır. Her alt ölçek ile ilgili maddelerin puanları toplanarak o alt ölçeğe ilişkin tükenmişlik puanı elde edilmiştir.

Duygusal tükenmişlik alt ölçeğinden 0-16 arası puan almak düşük, 17-26 arası puan almak orta, 27 ve yukarı puan almak ise yüksek düzeyde tükenmişliği göstermektedir. Duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlik alt ölçeğinden 0-6 arası puan almak düşük, 7-12 arası puan almak orta, 13 ve yukarı puan almak ise yüksek düzeyde tükenmişliği göstermektedir. Kişisel başarı şeklindeki tükenmişlik alt ölçeğinden 39 ve yukarı puan almak düşük, 32-38 arası puan almak orta, 0-31'e kadar puan almak ise yüksek düzeyde tükenmişliği göstermektedir.

Ölçme Araçlarının Uygulanması ve İstatistiksel Çözümleme

Ölçme araçları araştırmacı tarafından fakültelere, yüksek okullara ve meslek yüksek okuluna gidilip ilgili öğretim elemanları ile görüşülerek uygulanmıştır. Verilerin istatistiksel çözümlemesinde bilgisayar ortamında SPSS programından yararlanılarak t testi, varyans analizi (one-way) ve LSD teknikleri kullanılmıştır. Ayrıca üniversite öğretim elemanlarının en çok rahatsız oldukları sorunların yoğunluklarının belirlenmesinde sayı ve yüzdelerden yararlanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgular araştırmada yanıt aranan sorular sıralaması ile verilmiştir.

1. Cinsiyetlerine Göre Üniversite Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Düzeylerine İlişkin Bulgular

Cinsiyetlerine göre üniversite öğretim elemanlarının tükenmişlik düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2- Cinsiyetlerine Göre Üniversite Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Alt Ölçeklerine İlişkin Puan Ortalamaları, Standart Sapmaları, t Değerleri ve Anlamlılık Düzeyleri

Tükenmişlik Alt Ölçekleri	Cinsiyet	n	\bar{X}	s	t	p	Anlamlılık
Duygusal Tükenmişlik	Kadın	66	19.40	10.54	3.23	.001	p<0.01
	Erkek	234	15.00	9.56			
Kişisel Başarı Şeklindeki Tükenmişlik	Kadın	66	28.53	8.55	-2.29	.023	p<0.05
	Erkek	234	31.58	9.82			
Duyarsızlaşma Şeklindeki Tükenmişlik	Kadın	66	4.22	4.34	1.57	.117	p>0.05
	Erkek	234	3.38	3.72			

Tablo 2'de görüldüğü gibi, üniversite öğretim elemanının duygusal tükenmişlik puanları ortalaması kadınlarda 19.4, erkeklerde 15'dir. t-testi kullanılarak yapılan istatistik analiz sonucunda duygusal tükenmişlik açısından kadın öğretim elemanlarının lehine olmak üzere istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu ($t=3.23$, $p<0.01$) saptanmıştır. Bu sonuç, üniversite öğretim elemanlarından kadınların erkeklere göre daha fazla duygusal tükenmişlik yaşadığını göstermektedir. Üniversite öğretim elemanlarının kişisel başarı şeklindeki tükenmişlik puanları ortalaması kadınlarda 28.53, erkeklerde 31.58'dir. t-testi kullanılarak yapılan istatistik analiz sonucunda kişisel başarı şeklindeki tükenmişlik açısından yine kadın öğretim elemanlarının lehine olmak üzere istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu ($t=2.29$, $p<0.05$) saptanmıştır. Bu sonuç, (kişisel başarı şeklindeki tükenmişlik alt ölçeğindeki ifadelerin olumlu olması nedeni ile rakamların küçüklüğü tükenmişliğin yoğunluğunu göstermektedir) üniversite öğretim elemanlarından kadınların erkeklere kıyasla daha fazla kişisel başarı şeklinde tükenmişlik yaşadığını göstermektedir. Üniversite öğretim elemanlarının

duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlik puanları ortalaması kadınlarda 4.22, erkeklerde 3.38'dir. t- testi kullanılarak yapılan istatistiksel analiz sonucunda duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlik açısından kadın ve erkek öğretim elemanları arasında anlamlı bir fark olmadığı ($t=1.57, p>0.05$) saptanmıştır.

2. Medeni Durumlarına Göre Üniversite Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Düzeylerine İlişkin Bulgular

Medeni durumlarına göre üniversite öğretim elemanlarının tükenmişlik düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3- Medeni Durumlarına Göre Üniversite Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Alt Ölçeklerine İlişkin Puan Ortalamaları, Standart Sapmaları, t Değerleri ve Anlamlılık Düzeyleri

Tükenmişlik Alt Ölçekleri	Medeni Durum	n	\bar{X}	s	t	p	Anlamlılık
Duygusal Tükenmişlik	Bekar	57	16.89	10.29	.74	.45	p>0.05
	Evli	240	15.80	9.85			
Kişisel Başarı Şeklindeki Tükenmişlik	Bekar	57	28.07	8.61	-2.55	.01	p<0.05
	Evli	240	31.65	9.75			
Duyarsızlaşma Şeklindeki Tükenmişlik	Bekar	57	4.64	4.41	2.34	.02	p<0.05
	Evli	240	3.31	3.71			

Tablo 3'de görüldüğü gibi, üniversite öğretim elemanının duygusal tükenmişlik puanları ortalaması bekarlarda 16.89, evlilerde 15.8'dir. t-testi kullanılarak yapılan istatistik analiz sonucunda duygusal tükenmişlik açısından bekar ve evli öğretim elemanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı ($t=.74, P>0.05$) saptanmıştır. Üniversite öğretim elemanlarının kişisel başarı şeklindeki tükenmişlik puanları ortalaması bekarlarda 28.07, evlilerde 31.65'dir. t-testi kullanılarak yapılan istatistik analiz sonucunda kişisel başarı şeklindeki tükenmişlik açısından bekar öğretim elemanları lehine olmak üzere istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu ($t= -2.75, p<0.05$) saptanmıştır. Bu sonuç, (kişisel başarı şeklindeki tükenmişlik alt ölçeğindeki ifadelerin olumlu olması nedeni ile rakamların küçüklüğü tükenmişliğin yoğunluğunu göstermektedir) üniversite öğretim elemanlarından bekarların evlilere kıyasla daha fazla kişisel başarı şeklinde tükenmişlik

yaşadığını göstermektedir. Üniversite öğretim elemanlarının duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlik puanları ortalaması bekarlarda 4.64; evlilerde 3.31'dir. t-testi kullanılarak yapılan istatistik analiz sonucunda duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlik açısından bekar öğretim elemanları lehine olmak üzere istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu ($t= 2.34, p<0.05$) saptanmıştır. Bu sonuç, üniversite öğretim elemanlarından bekarların evlilere kıyasla daha fazla duyarsızlaşma şeklinde tükenmişlik yaşadığını göstermektedir.

3. Öğrencilerle İletişim Kurma Becerilerini Değerlendirme Derecelerine Göre Üniversite Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Düzeylerine İlişkin Bulgular

Öğrencilerle iletişim kurma becerilerini değerlendirme derecelerine göre üniversite öğretim elemanlarının tükenmişlik düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4- Öğrencileri İle İletişim Kurma Becerilerini Değerlendirme Derecesine Göre Üniversite Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Alt Ölçeklerine İlişkin Frekansları, Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Tükenmişlik Alt Ölçekleri	Değerlendirme Derecesi	f	\bar{X}	ss
Duygusal Tükenmişlik	Çok İyi	82	15.32	9.92
	İyi	177	14.90	8.96
	Orta	37	20.67	10.90
	Zayıf	7	27.57	15.46
	Toplam	300	15.97	9.91
Kişisel Başarı Şeklindeki Tükenmişlik	Çok İyi	82	35.20	9.16
	İyi	177	30.23	8.80
	Orta	34	26.32	10.13
	Zayıf	7	20.14	11.39
	Toplam	300	30.91	9.63
Duyarsızlaşma Şeklindeki Tükenmişlik	Çok İyi	82	2.86	3.37
	İyi	177	3.36	3.60
	Orta	34	5.14	4.82
	Zayıf	7	9.14	5.30
	Toplam	300	3.56	3.87

Tablo 4'de görüldüğü gibi, grupların ortalamaları; duygusal tükenmişlikte, 15.32 ile 27.57, kişisel başarı şeklindeki tükenmişlikte 20.14 ile 35.20 ve duyarsızlaş-

ma şeklindeki tükenmişlikte ise 2.86 ile 9.14 arasında değişmektedir. Ortalamalar arasında görülen bu farkın anlamlı olup olmadığı varyans (one-way) analizi ile test edilmiştir. Varyans analizi sonuçları tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5- Öğrencilerle İletişim Kurma Becerilerini Değerlendirme Derecelerine Göre Üniversite Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Duygusal Tükenmişlik	Gruplar Arası	1927.96	3	642.65	6.92	p<0.01
	Grup İçi	27481.81	296	92.84		
	Toplam	29409.78	299			
Kişisel Başarı Şeklindeki Tükenmişlik	Gruplar Arası	3122.47	3	1040.82	12.51	p<0.01
	Grup İçi	24619.27	296	83.17		
	Toplam	27741.74	299			
Duyarsızlaşma Şeklindeki Tükenmişlik	Gruplar Arası	349.89	3	116.63	8.32	p<0.01
	Grup İçi	4145.77	296	14		
	Toplam	4495.66	299			

Tablo 5'de görüldüğü gibi; varyans analizi sonuçlarına göre tükenmişliğin üç alt boyutunda da grupların ortalamaları arasındaki fark $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu farkın her bir alt ölçeğin hangi grupları arasında olduğunu belirlemek için LSD testinden yararlanılmıştır. LSD testi sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6- Öğrencilerle İletişim Kurma Becerilerini Değerlendirme Derecelerine Göre Üniversite Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Düzeylerine İlişkin LSD Testi Sonuçları

		Çok İyi	İyi	Orta	Zayıf
		Duygusal Tükenmişlik	Çok İyi	15.32	*
	İyi		14.90	*	*
	Orta	*	*	20.67	
	Zayıf	*	*		27.57
Kişisel Başarı Şeklindeki Tükenmişlik	Çok İyi	35.20	*	*	*
	İyi	*	30.23	*	*
	Orta	*	*	26.32	
	Zayıf	*	*		20.14
Duyarsızlaşma Şeklindeki Tükenmişlik	Çok İyi	2.86	*	*	*
	İyi	*	3.36	*	*
	Orta	*	*	5.14	
	Zayıf	*	*		9.14

* $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı

Tablo 6'da görüldüğü gibi; duygusal tükenmişlik alt ölçeğinde "çok iyi" ve "iyi" ile "orta" ve "zayıf, kişisel başarı ve duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlik alt ölçeklerinin her ikisinde de "çok iyi" ile "iyi", "orta" ve "zayıf" grupları arasında anlamlı fark olduğu saptanmıştır. Bu bulgular; üniversite öğretim elemanlarından öğrencilerle iletişim kurma becerilerini "orta" ve "zayıf" olarak değerlendirenlerin "çok iyi" ve "iyi" olarak değerlendirenlere oranla daha yüksek düzeyde tükenmişlik yaşadıklarını göstermektedir.

4. Genel Olarak Sağlıklarını Değerlendirme Derecelerine Göre Üniversite Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Düzeylerine İlişkin Bulgular

Genel olarak sağlıklarını değerlendirme derecelerine göre üniversite öğretim elemanlarının tükenmişlik düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7- Genel Olarak Sağlıklarını Değerlendirme Derecelerine Göre Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Alt Ölçeklerine İlişkin Frekansları, Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Tükenmişlik Alt Ölçekleri	Değerlendirme Derecesi	n	\bar{X}	s
Duygusal Tükenmişlik	Çok İyi	36	13.13	8.92
	İyi	195	14.25	8.56
	Biraz İyi	59	21.77	11.27
	Hiç İyi Değil	10	25.50	11.79
	Toplam	300	15.97	9.91
Kişisel Başarı Şeklindeki Tükenmişlik	Çok İyi	36	35.44	7.82
	İyi	195	31.69	9.21
	Biraz İyi	59	27.27	8.66
	Hiç İyi Değil	10	20.90	15.31
	Toplam	300	30.91	9.63
Duyarsızlaşma Şeklindeki Tükenmişlik	Çok İyi	36	3.00	3.33
	İyi	195	3.06	3.43
	Biraz İyi	59	4.96	4.66
	Hiç İyi Değil	10	7.20	5.30
	Toplam	300	3.56	3.87

Tablo 7'de görüldüğü gibi; grupların ortalamaları; duygusal tükenmişlikte, 13.13 ile 25.5 kişisel başarı

şeklindeki tükenmişlikte 20.9 ile 35.44 ve duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlikte ise 3 ile 7.2 arasında değişmektedir. Ortalamalar arasında görülen bu farkın anlamlı olup olmadığı varyans (one-way) analizi ile test edilmiştir. Varyans analizi sonuçları tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8- Genel Olarak Sağlıklarını Değerlendirme Derecelerine Göre Üniversite Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Duygusal Tükenmişlik	Gruplar Arası	3764.15	3	1254.71	14.48	p<0.01
	Grup İçi	25645.62	296	86.64		
	Toplam	29409.78	299			
Kişisel Başarı Şeklindeki Tükenmişlik	Gruplar Arası	2642.75	3	880.91	10.38	p<0.01
	Grup İçi	25098.98	296	84.79		
	Toplam	27741.74	299			
Duyarsızlaşma Şeklindeki Tükenmişlik	Gruplar Arası	308.87	3	102.95	7.27	p<0.01
	Grup İçi	4186.79	296	14.14		
	Toplam	4495.66	299			

Tablo 8'de görüldüğü gibi; varyans analizi sonuçlarına göre tükenmişliğin üç alt boyutunda da grupların ortalamaları arasındaki fark $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu farkın her bir alt ölçeğin hangi grupları arasında olduğunu belirlemek için LSD testinden yararlanılmıştır. LSD testi sonuçları tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9- Genel Olarak Sağlıklarını Değerlendirme Derecelerine Göre Üniversite Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Düzeylerine İlişkin LSD Testi Sonuçları

		Çok İyi	İyi	Biraz İyi	Hiç İyi Değil
		Duygusal Tükenmişlik	Çok İyi	13.13	*
	İyi		14.25	*	*
	Biraz İyi	*	*	21.77	
	Hiç İyi Değil	*	*		25.5
Kişisel Başarı Şeklindeki Tükenmişlik	Çok İyi	35.44	*	*	*
	İyi	*	31.69	*	*
	Biraz İyi	*	*	27.27	*
	Hiç İyi Değil	*	*	*	20.9
Duyarsızlaşma Şeklindeki Tükenmişlik	Çok İyi	3		*	*
	İyi		3.06	*	*
	Biraz İyi	*	*	4.96	
	Hiç İyi Değil	*	*		7.2

* $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı

Tablo 9'da görüldüğü gibi; duygusal ve duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlik alt ölçeklerinin her ikisinde de "çok iyi" ile "biraz iyi" ve "hiç iyi değil", kişisel başarı şeklindeki tükenmişlik alt ölçeğinde "çok iyi" ile "iyi", "biraz iyi" ve "hiç iyi değil" grupları arasında anlamlı fark olduğu saptanmıştır. Bu bulgular; üniversite öğretim elemanlarından genel olarak sağlıklarını "hiç iyi değil" ve "biraz iyi" olarak değerlendirenlerin "çok iyi" olarak değerlendirenlerle oranla daha yüksek düzeyde tükenmişlik yaşadıklarını göstermektedir.

5. Meslektaşları İle Uyumlarını Değerlendirme Derecelerine Göre Üniversite Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Düzeylerine İlişkin Bulgular

Meslektaşları ile uyumlarını değerlendirme derecelerine göre üniversite öğretim elemanlarının tükenmişlik düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10- Meslektaşları İle Uyumlarını Değerlendirme Derecesine Göre Üniversite Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Alt Ölçeklerine İlişkin Frekansları, Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Tükenmişlik Alt Ölçekleri	Değerlendirme Derecesi	n	\bar{X}	ss
Duygusal Tükenmişlik	Çok İyi	61	14.19	9.72
	İyi	173	15.65	9.24
	Orta	53	16.98	10.49
	Zayıf	13	24.38	13.33
	Toplam	300	15.97	9.91
Kişisel Başarı Şeklindeki Tükenmişlik	Çok İyi	61	33.47	8.86
	İyi	173	31.33	8.89
	Orta	53	27.50	11.09
	Zayıf	13	27.15	12.21
	Toplam	300	30.91	9.63
Duyarsızlaşma Şeklindeki Tükenmişlik	Çok İyi	61	2.73	3.67
	İyi	173	3.41	3.70
	Orta	53	4.43	3.95
	Zayıf	13	6.00	5.37
	Toplam	300	3.56	3.87

Tablo 10'da görüldüğü gibi, grupların ortalamaları; duygusal tükenmişlikte, 14.19 ile 24.38, kişisel başarı şeklindeki tükenmişlikte 27.15 ile 33.47 ve duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlikte ise 2.73 ile 6 arasında değişmektedir. Ortalamalar arasında görülen bu farkın anlamlı olup olmadığı varyans (one-way) analizi ile test edilmiştir. Varyans analizi sonuçları tablo 11 'de sunulmuştur.

Tablo 11- Meslektaşları İle Uyumlarını Değerlendirme Derecelerine Göre Üniversite Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyans Kaynağı		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Duygusal Tükenmişlik	Gruplar Arası	1183.21	3	394.40	4.13	p<0.01
	Grup İçi	28226.57	296	95.36		
	Toplam	29409.78	299			
Kişisel Başarı Şeklindeki Tükenmişlik	Gruplar Arası	1229.04	3	409.68	4.57	p<0.01
	Grup İçi	26512.70	296	89.57		
	Toplam	27741.74	299			
Duyarsızlaşma Şeklindeki Tükenmişlik	Gruplar Arası	162.98	3	54.32	3.71	p<0.05
	Grup İçi	4332.68	296	14.63		
	Toplam	4495.66	299			

Tablo 11'de görüldüğü gibi; varyans analizi sonuçlarına göre duygusal tükenmişlik ve kişisel başarı şeklindeki tükenmişlik alt boyutlarında grupların ortalamaları arasında görülen farkın $p < 0.01$, duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlik alt grubunda ise $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Anlamlı farkın her bir alt ölçeğin hangi grupları arasında olduğunu belirlemek için LSD testinden yararlanılmıştır. LSD testi sonuçları tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo 12- Meslektaşları İle Uyumlarını Değerlendirme Derecelerine Göre Üniversite Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Düzeylerine İlişkin LSD Testi Sonuçları

		Çok İyi	İyi	Orta	Zayıf
Duygusal Tükenmişlik	Çok İyi	14.19			*
	İyi		15.65		*
	Orta			16.98	*
	Zayıf	*	*	*	24.38
Kişisel Başarı Şeklindeki Tükenmişlik	Çok İyi	33.47		*	*
	İyi		31.33	*	
	Orta	*	*	27.50	
	Zayıf	*			27.15
Duyarsızlaşma Şeklindeki Tükenmişlik	Çok İyi	2.73		*	*
	İyi		3.41		*
	Orta	*		4.43	
	Zayıf	*	*		6

* $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı

Tablo 12'de görüldüğü gibi; duygusal tükenmişlik alt ölçeğinde "çok iyi", "iyi" ve "orta" ile "zayıf, kişisel

başarı ve duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlik alt ölçeklerinde ise "çok iyi" ile "orta" ve "zayıf, grupları arasında anlamlı fark olduğu saptanmıştır. Bu bulgular; üniversite öğretim elemanlarından meslektaşları ile uyumlarını "zayıf olarak görenlerin "çok iyi" ve "iyi" olarak görenlere oranla daha yüksek düzeyde tükenmişlik yaşadıklarını göstermektedir.

6. Üniversite Öğretim Elemanlarını En Çok Rahatsız Eden, Sorun Olan Durumlara İlişkin Bulgular

Üniversite öğretim elemanlarını en çok rahatsız eden, sorun olan durumlara ilişkin bulgular tablo 13'de sunulmuştur.

Tablo 13- Üniversite Öğretim Elemanlarının Kendilerini En Çok Rahatsız Eden, Sorun Olan Durumların Yoğunluklarına Göre Sıralamasına İlişkin Frekanslar ve Yüzdeler

Önem Sırası	Sorunlar	F	Yüzdesi
1	Akademik çalışma ortamından kaynaklanan zorluklar. Fen bilimleri alanlarında çalışanların sağlıklı laboratuvar ve yeterli laboratuvar malzemesi bulamamaları, sosyal bilimler alanlarında çalışanların süreli yayınlardan kitap ve kütüphaneye kadar eksiklikler yaşamaları	46	28.4
2	Ekonomik imkansızlıklar. Her türlü bilimsel toplantı ve çalışmaya kendi olanakları ile katılmak zorunda olmaları, alanları ile ilgili çalışmalarını ve gelişmeleri takip edebilmek için gelişmiş üniversitelerden yararlanmak zorunda olmaları, ayrıca bölge dışına gidildiğinde alınan maaştan anlamlı miktarda kesintinin olması v.b.	44	27.2
3	Üniversite öğretim elemanları arasındaki ilişkilerdeki olumsuzluklar, psiko-sosyal ilişkilerdeki olumsuzluklar	37	22.8
4	Öğretim elemanlarının kendi branşlarında Dicle Üniversitesinde akademik çalışma ortamı bulamamaları	18	11.1
5	Yabancı dil problemi: KPDS, ÜDS v.b	10	6.2
6	Akademik çalışmalarda yararlanılan 35. maddenin uygulanması ile ilgili problemler	7	4.3
	Toplam	162	100

Tablo 13'de görüldüğü gibi, üniversite öğretim elemanları birinci sırada % 28.4 oranı ile "akademik çalışma ortamından kaynaklanan zorlukları", ikinci sırada %27.2 oranı ile "ekonomik imkansızlıkları" ve üçüncü sırada %22.8 oranı ile "öğretim elemanları arasındaki ilişkilerdeki olumsuzlukları" sorun olarak belirtmişlerdir. 300 öğretim elemanından 162 si sorun belirtirken 138' i ise her hangi bir sorun belirtmemişlerdir.

TARTIŞMA VE YORUM

Cinsiyetlerine göre üniversite öğretim elemanlarının tükenmişlikleri incelendiğinde; duygusal tükenmişlik ve kişisel başarı şeklindeki tükenmişlik alt boyutlarında ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmuştur. Her iki alt boyutta da kadın öğretim elemanlarının tükenmişlik düzeyleri erkek öğretim elemanlarınınkinden daha yüksektir. Kadın öğretim elemanlarının duygusal tükenmişlik bakımından erkeklerden daha fazla tükenmiş olmaları, kadınların erkeklere göre daha duygusal yapıya sahip olmalarından kaynaklanabilir. Bu bulgu Ergin'in (1992), Sucuoğlu ve Kuloğlu'nun (1996) ve Tümkaya'nın (1997) bulguları ile de tutarlılık göstermektedir. Kadınların kişisel başarısızlık şeklindeki tükenmişlik düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olması, kadınların sorumluluklarını yerine getirmede daha mükemmeliyetçi davranıyor olmalarından kaynaklanabilir.

Medeni durumlarına göre üniversite öğretim elemanlarının tükenmişlikleri incelendiğinde; kişisel başarı ve duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlik alt boyutlarında ortalamalar arasında anlamlı fark bulunurken duygusal tükenmişlik alt boyutunda ise anlamlı fark bulunmamıştır. Hem kişisel başarı ve hem de duyarsızlaşma şeklindeki tükenmişlik alt boyutlarının her ikisinde de bekar öğretim elemanları evlilere göre daha fazla tükenmişlik düzeyine sahiptirler. Bunun nedeni; bekarların daha çok genç olmaları ve mesleklerinin ilk yıllarını yaşıyor olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Bu bulgu, Aslan ve Ark. (1996) bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Duygusal tükenmişlik alt boyutunda ise bekar ve evliler arasında istatistiksel olarak manidar fark bulunmasa da bekarların duygusal tükenmişlik puanlarının daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Bu sonuçlar tükenmişlik envanterinin her üç alt boyutunda da bekarların evlilere oranla daha yüksek tükenmişlik düzeyine sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum; bekarları yaşamla ilgili bekleyen olumsuzlukların daha fazla olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Öğrencilerle iletişim kurma becerilerini değerlendirme değişkenine göre öğretim elemanlarının tükenmişlikleri incelendiğinde; üç alt boyutta da (duygusal, kişisel başarı ve duyarsızlaşma) tükenmişlik düzeyleri arasındaki fark $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu bulgular Murat'ın (2000) "Sınıf

Öğretmenlerinin 10 Yıllık Zaman Periyodunda Tükenmişliklerine İlişkin Bir Haritalama Çalışması" konulu araştırmada elde ettiği bulgular ile tutarlılık göstermektedir. Bulgulara bakıldığında; öğrencilerle iletişim kurma becerilerini; "çok iyi" ve "iyi" olarak değerlendirenlerin tükenmişlik düzeyleri "orta" ve "zayıf olarak" olarak değerlendirenlere göre daha düşüktür. Bu durum; öğretim elemanlarının kendi branşları ile ilgili bilgilerin yanında öğrencilerini tanımlarının, onlarla iletişim kurma yollarını bilmelerinin başka bir ifade ile öğretmenlik formasyonuna sahip olmalarının önemini ortaya koymaktadır. Son yıllarda enstitülerin doktora öğrencilerine "Gelişim ve Öğrenme" ile "Öğretimde Planlama ve Değerlendirme" derslerini zorunlu olarak okutmaları bu bakımdan anlamlı olarak değerlendirilebilir.

Genel olarak sağlıklarını değerlendirme derecesine göre üniversite öğretim elemanlarının tükenmişlikleri incelendiğinde; üç alt boyutta da (duygusal, kişisel başarı ve duyarsızlaşma) tükenmişlik düzeyleri arasındaki fark $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bulgular incelendiğinde; sağlık durumlarını "çok iyi" ve "iyi" olarak değerlendiren öğretim elemanlarının tükenmişlik puanlarının düşük, "hiç iyi değil" olarak değerlendirenlerin ise yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum; ruh sağlığının genel olarak sağlık içinde, tükenmişliğinde ruh sağlığı içinde yer aldığı düşünülürse; genel sağlık durumu iyi olmayan kişilerin psikolojik durumlarının da bundan etkileneceği şeklinde yorumlanabilir.

Meslektaşları ile uyumlarını değerlendirme derecesine göre üniversite öğretim elemanlarının tükenmişlikleri incelendiğinde; üç alt boyutta da (duygusal, kişisel başarı ve duyarsızlaşma) tükenmişlik düzeyleri arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Elde edilen verilere bakıldığında; meslektaşları ile uyumlarını "çok iyi" olarak görenlerin "zayıf olarak görenlere oranla üç alt boyutta da tükenmişlik düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. Çalışılan örgüt ikliminin kişilerin psikolojileri üzerinde etkili olacağı düşünülmektedir. Üniversite öğretim elemanlarının sorun olarak gördükleri durumlardan üçüncü sırayı "öğretim elemanları arasındaki ilişkiler" in alması bu sonucu doğrular niteliktedir. Tükenmişliğin insanlarla yüz yüze ilişkilerde bulunan mesleklerde görülen bir sendrom olduğu dikkate alınırsa meslektaşları ile uyumun tükenmişlik düzeyini etkilemesi anlamlı olarak yorumlanabilir.

Üniversite öğretim elemanlarının kendilerini en çok rahatsız eden, sorun olan durumların yoğunluklarına göre sıralamasına ilişkin bulgulara bakıldığında ilk dört sırayı sırasıyla; akademik çalışma ortamından kaynaklanan zorluklar (%28.4), ekonomik imkansızlıklar (%27.2), üniversite öğretim elemanları arasındaki ilişkilerdeki olumsuzluklar (%22.8) ve üniversite öğretim elemanlarının alanlarında üniversitelerinde akademik çalışma yapamamaları (%11.1) olduğu görülmektedir.

Birinci sırayı akademik çalışma ortamından kaynaklanan zorlukların alması üniversitenin pek çok alanda henüz istenilen düzeyde yapılamamış olmasından (bölümlerin -ve anabilim dallarının pek çoğunun yeni olması ve öğretim elemanı yetersizliğinden kaynak, araç-gereç ve laboratuvar eksikliğine kadar pek çok eksikliklerinin olması v.b. nedenler) kaynaklanabilir.

İkinci sırayı; ekonomik yetersizlikler almaktadır. Ancak bu maddenin içinde öğretim elemanlarının ekonomik gelirlerinden çok, akademik çalışmalarındaki ekonomik imkansızlıklardan yakınmaları dikkat çekicidir. Üniversite öğretim elemanları, ekonomik kazançlarının yanında, üniversitelerinin kendilerine sağladığı olanakların da (pek çoğu ekonomiye dayalı) beklentilerini karşılamadan uzak olması gibi nedenler böyle bir bulguda etkili olabilir.

Üçüncü sırayı üniversite öğretim elemanları arasındaki iletişim problemleri almaktadır. Bu duruma birazda son yıllarda uygulamaya konan rektörlük seçimlerinin yol açtığı düşünülebilir. Rektörlük seçimlerinden sonra daha önce aralarında bir sorun görünmeyen öğretim elemanları arkadaşlarının kendilerinin oy verdikleri rektör adayına oy vermediği için onlara karşı tutumlarını değiştirebilmektedirler. Demokratik olmanın tartışmasız kabul edildiği bir ortamda rektörlük seçimlerinin bu tür yan etkilerinin giderilmesine yönelik eylemler ortaya konulmalıdır.

Dördüncü sırada, üniversite öğretim elemanlarının kendi üniversitelerinde akademik çalışma yapamamaları sorun olarak gösterilmektedir. Bu durum, öğretim elemanlarının diğer üniversitelere gidip gelmelerinde ve gittikleri yerlerde kalmalarında, yeni çevre edinmelerinde, ailelerinden ayrılmalarda karşılaştıkları zorluklar v.b. nedenlerden kaynaklanabilir.

KAYNAKLAR

Aslan, H. Ve Ark. (1996) Tıpta uzmanlık öğrencisi hekimlerde tükenme düzeyleri. *Türk Psikiyatri Dergisi*, Cilt: 7, sayı: 1, Ankara.

Baysal, A.(1995) Lise ve dengi okul öğretmenlerinde meslektan tükenmişliğe etki eden faktörler. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Croufcher, R. (2000) *Stres and Burnout in Ministry*, Director: John Mark Ministeries, resurces for pastors/leaders and spouses,

H.P.:<http://melbourne.dialix.oz.a/>

Çıtak; G.(1998) Hemşirelik Yüksek Okulu öğretim elemanlarının empatik beceri ve tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gökçakan, Z., Özer,R. (1997) Doğu Karadeniz bölgesindeki illerde görev yapan rehber öğretmenlerde tükenmişlik düzeyleri, nedenleri ve çeşitli değişkenlere göre incelenmesi, 4. **Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi**, Eskişehir, 10-12 Eylül.

Gökçakan, Z., Özer,R. (1999) **Rehber Öğretmenlerde Tükenmişlik**. Rize: Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:9.

Ergin, C. (1992) Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin uygulaması. 7. **Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları**, s. 143-154, Ankara.

Kaptan, S. (1989) **Bilimsel Araştırma ve Gözlem Teknikleri**. Tekışık A.Ş. Veb Ofset Tesisleri, Ankara.

Maslach, C., Jackson, S.E., Leiter,M.P.(1986) **Maslach Burnout Inventory and Manual**, Üçüncü Baskı, Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.

Murat, M. (2000) Sınıf öğretmenlerinde tükenmişliğin 10 yıllık meslek sürecinde gelişiminin haritalanması ve sınıf öğretmenlerinin tükenmişliklerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). K.T;Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Sucuoğlu, B., Kuloğlu, N. (1996) Özürlü çocuklarla çalışan öğretmenlerde tükenmişliğin değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, Cilt: 11, sayı: 36, Ankara.